

ŠTÚDIE

VÍNO OD NARODENIA PO SMRŤ ALKOHOLICKÉ NÁPOJE V STREDOVEKU AKO KULTÚRNOHISTORICKÝ FENOMÉN

DANIELA DVOŘÁKOVÁ

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Wine from birth to death. Alcoholic beverages in the Middle Ages as a cultural and historical phenomenon. *Historický časopis*, 2023, 71, 4, pp. 581-600, Bratislava.

The paper is devoted to wine as a cultural and historical phenomenon in the Middle Ages. People consumed wine all their lives, as it was considered to be a universal medicine and a health-promoting drink. Literature on healthy living and medicine has almost always dealt with the consumption of wine. The way wine is consumed also appears in the so-called princely mirrors, manuals for the upbringing of royal and aristocratic children. Wine also accompanied prominent persons after death, as it was used to embalm the bodies of the deceased. Wine was popularly consumed not only in aristocratic settings, but also in cities, as we demonstrate in this study with the example of the city of Bratislava, which was an important wine producer in the Middle Ages. However, excessive wine consumption was also reflected in crime and the commission of various offences, often leading to death or murder.

Keywords: Alcohol. Middle Ages. Medicine. Way of Life. Death.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.2>

Víno sprevádzalo stredovekých ľudí od narodenia až po smrť.¹ Ešte presnejšie: sprevádzalo ich už pred narodením a napokon aj po smrti. Predovšetkým urodzené deti sa zoznamovali s vínom už v prenatalnom období prostredníctvom matiek, ktoré ho pili „pre zdravie“. Víno zohrávalo dôležitú úlohu v celom ich živote a odprevádzalo ich aj do večnosti. Ako univerzálne liečivo často predstavovalo posledný pokus o uzdravenie ťažko chorého a odvrátenie blížiacej sa smrti. Používalo sa aj ako dezinfekcia, nielen vnútorná, ale aj vonkajšia. V takejto podobe slúžilo na dva účely: na vymývanie rán a anestéziu, keď ho chorému či zranenému podávali na zmiernenie bolesti.² Víno sprevádzalo ľudí aj po smrti:

---

1 Táto štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 2/0089/20: *Štúdie k životospráve stredovekého človeka. Alkohol ako kultúrno-historický fenomén*. Výskum bol podporený aj Agenciou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy APVV-19-0131. Oba projekty boli riešené v Historickom ústave SAV.

2 Napríklad v účtoch mesta Bratislavy sa počas vojnových období objavujú záznamy o víne

telá významných nebožtíkov sa balzamovali, a jednou z najjednoduchších balzamovacích techník bolo omývanie vínom alebo namáčanie tela vo víne. Doklady o tom nachádzame vo viacerých prameňoch.

Rozrezanie tela a vybratie vnútorností bolo základom akéhokoľvek ďalšieho balzamovania, či už úspešného, alebo neúspešného, primitívneho alebo odbornejšieho. Keď v roku 877 zomrel počas návratu z talianskeho ťaženia vo francúzskych Alpách franský kráľ a cisár Karol Holý, podrobili jeho telo balzamovaniu, aby ho mohli previezť do kráľovského pohrebného miesta v Saint-Denis. Podrobnú správu o tom zanechal kronikár Bertinian Hinkmar z Remeša vo svojich *Annales*. Telo zosnulého kráľa otvorili, vybrali vnútornosti, brušnú dutinu vymyli vínom a voňavkami a takto ošetrované ho prevážali. Zápach z mŕtveho tela bol ale neznesiteľný, preto kráľ a vložili do suda potretého smolou, ktorý potiahlí kožou. Ani toto opatrenie nepomohlo a pre neznesiteľný zápach museli kráľovo telo pochovať už po ceste. Až neskôr telo exhumovali a kosti previezli na miesto posledného odpočinku do Saint-Denis.³

Využitie vína pri balzamovaní tzv. nemeckým spôsobom opísal na začiatku 13. storočia taliansky autor Boncompagno da Signa: „*Nemci vypitvajú vnútornosti všetkých urodzených, ktorí zomrú v cudzine, a varia potom zvyšné časti telá v kotloch, až kým sa neoddelí mäso, chrupavky a nervy od kostí, tie potom umyjú vo voňavom víne a natrú pigmentom a tak prinesú domov.*“⁴ Aj tu bolo víno dôležitou súčasťou balzamovacieho procesu.

Zákaz primitívneho spôsobu konzervovania varením tela, teda spomínaným tzv. nemeckým spôsobom, viedol k tomu, že sa začali zlepšovať iné balzamovacie techniky a etablovalo sa profesionálne zaobchádzanie s telami mŕtvych.

---

použitom na tieto účely, napr. v auguste 1440 zniesli z hradného vrchu ťažko zraneného a do záznamu uviedli ako položku aj víno, ktorým mu vymývali rany a osviežovali ho: „*Item auch an dem tag hab wir geben III gesellen dy den Jacob Wilden von dem hawspereg trügen als er hart gewarffen word vnd vmb I halb wein dy wunden zu frischen ym vnd zu labung vnd ander ding, XXVI den. wien.*“ AMB K2 f. 292.

- 3 WAITZ, ed. *Annales Bertiniani*. *Scriptores rerum Germanicorum* 21. Hannoverae 1883, s. 137: „*Quem aperientes qui cum eo erant, ablatis interaneis, et infusum vino ac aromatibus quibus poterant et impositum locello, coeperunt ferre versus monasterium Sancti Dyonisii, ubi sepeliri se postulaverat. Quem pro foetore non valentes portare, miserunt eum in tonna interius exteriusque picata quam coriis involuerunt, quod nihil ad foetorem tollendum profecit. Unde ad cellam quandam monachorum Lugdunensis episcopii quae Nantoadiis dicitur vix pervenientes, illud corpus cum ipsa tonna terrae mandaverunt.*“
- 4 SCHMITZ-ESSER. *Der Leichnam im Mittelalter. Einbalsamierung, Verbrennung und die kulturelle Konstruktion des toten Körpers*. Ostfildern 2014, s. 235, pozn. 331. „*Teutonicus autem eviscerant corpora excellentium virorum qui moriuntur in provinciis alienis, et reliqua membra tam diu in caldariis faciunt dequoqui, donec tota caro, nerui et cartilagines ab ossibus separentur, et postmodum eadem ossa in odorifero uino lota et aspersa pigmentis ad patriam suam deportant.*“

Začali vznikať presné predpisy, ako ošetriť telo zosnulého, napríklad v prípade pápežov boli jednotlivé postupy stanovené do najmenších podrobností.⁵ V ceremoniálnej knihe pápežskej kúrie z obdobia okolo roku 1400, ktorej autor je Pierre Amiel (známy aj ako d'Ameil), je opísaný spôsob zaobchádzania s mŕtvym telom pápeža, vrátane jeho balzamovania. Telá pápežov sa mali balzamovať neinvazívnou metódou balzamovania. Zosnulého pápeža mali najskôr umyť teplou vodou s dobrými bylinkami, ktorú mali pripraviť komorníci, následne barbier oholil mŕtvemu hlavu a bradu. Samotné balzamovanie uskutočňoval lekárnik spolu s rehoľníkmi.⁶ Zosnulému pápežovi upchali všetky telesné otvory barchetom alebo kúdeľou napustenou v šalviovom oleji či aloe (pokiaľ boli k dispozícii). Potom telo znovu okúpali, tentoraz v zohriatom dobrom bielom víne s bylinkami. Hrdlo mŕtveho pápeža upchali tampónom napusteným aromatickými látkami a ďalšími špeciami, inými tampónmi napustenými pižmom mu upchali nosné dierky. Nakoniec dlho vtierali do celého tela a najmä do rúk dobrý balzam.⁷ Zaujímavá je poznámka, že telo zosnulého sa má okúpať v „dobrom“, teda kvalitnom a zrejme aj drahom víne.

Víno sa používalo na ošetrovanie tela a kúpele nielen po smrti, ale aj počas života. Bolo považované za veľmi účinný kozmetický prostriedok. Stretávame sa s ním v zvláštnom type stredovekej literatúry obsahujúcom rady o ideálnej životospráve; teda návody na pestovanie, udržiavanie a ovplyvňovanie zdravia, prevenciu pred chorobami a všeobecne to, čo by sme dnes nazvali zdravý životný štýl, ktoré sa nazývali *Regimen sanitatis* (voľne preložené ako životospráva, v doslovnom preklade „zdravospráva“). *Regimina*, ktorých obľuba vrcholila

-
- 5 K pápežským pohrebom PARAVICINI BAGLIANI. *The Pope's Body*. University of Chicago Press 2000; PARAVICINI BAGLIANI. *The Funerary Rite of the Papacy at the End of the middle Age*. In CHATENET; GAUDE-FERRAGU a SABATIER, eds. *Princely Funerals in Europe 1400–1700. Commemoration, Diplomacy and Political Propaganda*. Turnhout 2021; PARAVICINI BAGLIANI. *Der Leib des Papstes. Eine Theologie der Hinfälligkeit*. München 1997.
- 6 PARAVICINI BAGLIANI, *The Funerary Rite*, s. 49 uvádza, že posmrtnú starostlivosť o telo pápeža vykonávali cisterciti. V ceremoniálnej knihe Pierre Amiela sa uvádzajú „*fratres de bulla*“; BOJCOV. *Der Tote Papst im Sessel und andere Gespenster*. In SCHMIDT a RHODE, eds. *Papst Johannes XXII. Konzepte und Verfahren seines Pontifikats*. Scriptorium Friburgense 32, Berlin; Boston 2014, s. 509.
- 7 BOJCOV, *Der Tote Papst*, s. 109: „*Et interim cum illis fratribus de bulla, si fuerint, vel de Pignota cum aqua calida cum bonis herbis, quam cubicularii parare debeant, lavent corpus bene, et barbitonsor radat sibi caput et barbam. Eo sic loto, apothecarius et dicti fratres de bulla obturent sibi bene omnia foramina cum bumbasio vel stupa, anum, os, aures, nares, cum myrra, thure et aloe, si possit haberi. Laventur etiam corpus cum bono vino albo et calefacto cum herbis odoriferis, et cum bona vernagia, que cubicularii vel buticularii pape debent dictis lavatoribus administrare. Guttur vero impletur de aromatibus et speciebus cum bumbasio et etiam nares cum musqueto. Ultimo etiam totum corpus multum fricetur et ungatur cum balsamo bono, et etiam manus.*“

v 13. až 15. storočí, nemožno zaradiť ani ku krásnej literatúre, ale ani k čisto vedeckej, či odbornej spisbe. Nachádzajú sa niekde na pomedzí oboch žánrov, sú viac literárne, autor v nich prejavuje isté literárne ambície, talent, ale nevyhnutné sú aj odborné vedomosti získané univerzitným štúdiom. *Regimina* písali autori tak, aby mohli slúžiť aj k predčítaniu pre poučenie a zábavu vzdelanejšej spoločnosti. Okrem všeobecných regimín jestvovali aj osobné, písané pre konkrétnu osobu (často panovníka).⁸

Český lekár Žigmund Albík (cca 1357 – 1427) takýto regimen napísal pre svojich kráľovských klientov Žigmunda Luxemburského a jeho brata Václava IV. S vínom sa v týchto spisoch stretne nielen v súvislosti s jeho konzumáciou, ale aj ako hygienickým prostriedkom. Žigmundovi Albík napríklad radil, ako si má kráľ Žigmund správne umývať hlavu. Víno pri tom nemohlo chýbať:

„Nikdy si neumývejte hlavu bez toho, aby ste do vody pridali víno. Pridajte teda do vody pol žajdlíka vína, povarte v tomto náleve polej [t. j. mäta sivú] s klasmi nardu a kvetmi harmančeka. A pri umývaní masírujte starostlivo vlasovú pokožku hlavy, aby sa póry otvorili... Po umytí namočte do tohto nálevu kus látky, dobre ho vyžmýkajte a starostlivo obviažte hlavu.“⁹

Ak odhliadneme od použitia vína v kuchyni, kozmetike, medicíne či balzomovaní zosnulých, najväčšia časť vína sa, samozrejme, spotrebovala priamou konzumáciou. Spotreba vína, teda to, čo sa skutočne vypilo, bola v stredoveku ohromujúco vysoká. Hoci je nemožné presne odhadnúť jeho spotrebu pre všetky regióny, epochy, sociálne skupiny, vek či pohlavie, podľa odhadov historikov množstvo vypitého vína neklesalo pod liter denne na obyvateľa, častejšie to boli 2 až 4 litre na osobu a deň.¹⁰ Piva sa pilo ešte viac, nakoľko bolo dostupnejšie aj pre nižšie spoločenské vrstvy, čo však neznamená, že na kráľovskom dvore ho nekonzumovali. Pivom obdarúvali panovníka najmä mestá, napríklad mesto Norimberg poslalo kráľovi Žigmundovi na koncil do Bazileja v roku 1432 ako dar 26 vedier pšeničného a jačmenného piva.¹¹ Pivo sa varilo zo sladu a z chme-

8 O regiminách sanitatis podrobne ŘÍHOVÁ a kol. *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*. Praha; Litomyšl 2010, kapitola O středověkých regimentech zdraví, neboli o regiminech sanitatis, s. 45-55.

9 ŘÍHOVÁ. *Regimina sanitatis jako pramen k poznání každodennosti dvou Lucemburků (Václav IV. a Zikmund v naučeních Mistra Albíka)*. In *Mediaevalia Historica Bohemica* zv 5. Praha 1998, s. 97.

10 MONTANARI. *Hlad a hojnost. Dějiny stravování v Evropě*. Praha 2003, s. 127.

11 POLÍVKA. *Říšské město Norimberk a jeho dary králům Svaté říše římské (Ruprecht Falcký, Zikmund Lucemburský a Albrecht Habsburský)*. In *Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Dvory a rezidence ve středověku III. Mediaevalia Historica Bohemica*, 2009, roč. 12, Supplementum 3, s. 299.

ľu, ale slad mohol byť rôzny. Ako vidno na príklade norimberského piva, slad sa pripravoval z pšenice alebo z jačmeňa. Pšeničnému pivu sa hovorilo biele, prípadne svetlé, a varilo sa ako pivo mladé. Jačmenné pivo sa nazývalo tmavé (pritom to však nebolo čierne pivo, ako ho poznáme dnes, malo iba tmavší odtieň) a varilo sa ako pivo staré, horké. Občas sa v prameňoch stretávame s dokladmi toho, že niektorí páni preferovali istý typ piva, domnievajúc sa, že iný im škodí. V roku 1460 písal aristokrat Šimon Cudar mestu Bardejov, aby mu poslali jačmenné pivo, lebo pšeničné nemôže piť.¹² Pšeničné, teda biele, pivo bolo husté, nie príliš sladké ani horké. Opilstvo po ňom bolo ťažšie a verilo sa, že nafukuje a robí človeka „mäsitým“. Jačmenné pivo, naopak, bolo ľahšie a viac horké, podľa vtedajších predstáv „čistilo“ krv.¹³ Veľmi žiadané bolo tzv. marcové pivo (tzv. *cervisia marciali*, po česky brežňák). V auguste roku 1464 žiadal kráľovský stolník Štefan z Perína bardejovského richtára, aby mu zohnal dva sudy marcového piva, pretože sa chystá na vojenskú výpravu proti Turkom a ako sám vie, v „našich“ končinách sa marcové pivo nedá zohnať. Štefan nezabudol zdôrazniť, aby to bolo dobré pivo, najlepšie, aké bude môcť richtár zohnať.¹⁴ Výnimočne sa pivo varilo aj zo zmesi alebo z ovsu.¹⁵

V stredoveku patrila medzi obľúbené alkoholické nápoje aj medovina. Niekedy sa čapovala vo verejných výčapoch. Spomína sa napr. v listine vojvodu Stibora (†1414), pána z Beckova. Touto listinou Stibor upravil vzťah medzi obyvateľmi mestečka Beckov vnútri hradieb a v podhradí, pričom obyvatelia vnútorného mesta boli zvýhodnení najmä pri čapovaní vína, piva a medoviny.¹⁶ V 15. storočí už nastúpila na svoju cestu medzi obľúbené nápoje aj pálenka. Dovtedy bola výlučne záležitosťou alchymistov a lekárnikov, nazývala sa živá voda – *aqua vitae*, pravdepodobne pre schopnosť horieť. Destiláty sa najskôr používali iba ako rozpúšťadlo, liečivo alebo aj anestetikum, až od 15. storočia si pálenka začínala nachádzať cestu do krčiem a domácností.

Odhady spotreby alkoholických nápojov v stredoveku nabádajú historikov uvažovať o príčinách nadmernej, pre nás až nepredstaviteľnej konzumácie alkoholu. Odborníci majú pre tento jav viacero vysvetlení. Podľa ich názoru boli ľudia sužovaní oveľa väčším smädom ako my (pripomeňme si, že potraviny sa konzervovali prevažne solením). Okrem toho je alkohol výrazným zdrojom energie; má vysokú kalorickú hodnotu, ktorú možno okamžite využiť, a to bolo

12 IVÁNYI, *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526*. Budapest 1910, č. 1226 „*cervisiam ordeacilem, quia triticaem bibere non posumus*“.

13 BERANOVÁ, *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha 2007, s. 123.

14 IVÁNYI, *Bártfa* č. 1540: „*cervisia marciali plurime indigemus, hic autem in partibus nostris prout noveritis non reperitur*“.

15 BERANOVÁ, *Jídlo a pití*, s. 123.

16 WENZEL, *Stibor vajda*. Budapest 1874, s.143-144.

pre stredovekého človeka vydávajúceho podstatne viac energie ako my dôležité. Nuž a v neposlednom rade alkoholu pripisovali liečivé účinky. Víno a často aj destiláty boli považované za univerzálnu medicínu proti každej chorobe. Dôležitá bola aj úloha alkoholu ako dezinfekčného prostriedku. Málokedy sa pila čistá voda, ľudia ju vždy zlepšovali vínom, aby zabili choroboplodné zárodky, ktoré sa v nej mohli nachádzať. Významným dôvodom pitia alkoholu, ktorý platí pre všetky dejinné obdobia, je jeho účinok ako drogy.

Na obranu stredovekých ľudí musíme povedať, že pitie vody bolo v tých časoch naozaj nebezpečné. Voda bola často kontaminovaná (najmä v mestách a vo vojenských táboroch), súvekí lekári preto pred jej konzumáciou varovali alebo vyzývali na hygienické opatrenia. Napríklad prominentný benátsky lekár Pietro Tommasi, ktorý žil v prvej polovici 15. storočia, radil svojim klientom, ktorí sa vybrali na ďalekú cestu, aby boli pri konzumácii vody nadmieru opatrní, najmä ak prechádzali cez husto osídlené oblasti. Ak už človek musel piť vodu, mal si ju aspoň prevariť a precediť cez úplne čisté plátno.¹⁷ Neboli to ale iba bakteriálne infekcie a parazity, ktorými lekári strašili konzumentov vody, ale podľa ich názoru hrozili aj ďalšie nebezpečenstvá. Už Hippokrates sa domnieval, že usadeniny vo vode spôsobujú obličkové kamene. Problém s vodou spočíval podľa neho v tom, že ľudia pijú vodu z veľkých riek, do ktorých ústia iné rieky alebo aj z jazier s rôznymi prítokmi. „*Pretože jedna voda má sladkastú chuť, druhá slanú, iná obsahuje kamenec, ďalšia prichádza z teplých prameňov, a keď sa spolu zmiešajú, získa prevahu najsilnejšia.*“ To, ktorá voda má prevahu, záviselo podľa názoru lekára od vanutia severného či južného vetra. V nádobách s vodou sa potom tvoria usadeniny z piesku a bahna, ktoré človek vypije spolu s vodou a ochorie. Z usadenín vzniknú malé kamene v močovom mechúre, ktoré skryštalizujú, stvrdnú, zväčšia sa a spôsobujú pri močení veľké bolesti. Veľké nebezpečenstvo predstavovalo podľa lekárov, odvolávajúcich sa na hlavnú lekársku autoritu – Hippokrata, aj pitie mlieka. Aj v tomto prípade hrozili močové kamene a navyše ešte aj podráždenie žlčníka. Mlieko malo podľa ich názoru pálivý a vysušujúci účinok na žily. Preto sa odporúčalo dávať deťom piť vodu rozriedenú s vínom, a nie mlieko.¹⁸ Čistá voda, pramenistá alebo studničná, sa na uhasenie smädu používala len výnimočne a zväčša v nižších spoločenských vrstvách. Na šľachtických dvoroch a v meštianskych domácnostiach sa uprednostňovala voda doplnená vínom alebo aspoň octom, prípadne kvasy, mušty a podobne.

17 O cestovnom lekárskom konzíliu Pietra Tommasiho viac DVOŘÁKOVÁ. „*Consilium itinerarii*“ *benátskeho vyslanca*. Edícia Tomasiho spisu tamže, s. 39-44 z rukopisu Biblioteca Nazionale Marciana v Benátkach, Cod. Lat. 265 (4501), 203r-208v. O prevárani a cedení vody p. tamže s. 41.

18 HLAVAČKOVÁ. Lekár troch kráľov. Bratislavský a vyšehradský prepošt Siegfried Degenberg a jeho zdravotné rady. In *Studia Historica Tyrnaviensia* XVI, s. 263.

Medzi stredovekými lekármi sa síce našli aj takí, ktorí vedeli, že konzumácia alkoholu deťom škodí a varovali pred ňou, no sila predsudkov, povier, mýtov bola neporaziteľná. Český aristokrat Oldřich V. z Hradce (†1453) sa chválil, že svoje deti hneď po odstavení od materského mlieka navyká na silné vína, aby ich neskôr v dospelosti neomámili a neopili sa z nich.¹⁹ Podávanie vína dojčatám, hocako to znie neuveriteľne, nebolo ničím neobvyklým, i keď ho zrejme dostávali silne zriedené. V niektorých prípadoch ho mohli dokonca podať novorodencom už krátko po narodení, ako to vyplýva zo zápiskov Louise Bourgeois zvanej Boursier, pôrodnej babice francúzskej kráľovnej Márie de'Medici, ktorá zaznamenala ťažký pôrod kráľovnej v roku 1661. Pôrod trval vyše 22 hodín a dieťa aj matka boli veľmi zoslabnutí. Pôrodná babica sa usilovala dieťaťku pomôcť, veriac, že červené víno ho posilní, chcela mu ho naliať do úst. Na poslednú chvíľu sa zháčila, keďže išlo o kráľovské dieťa, no prítomný panovník pritisol dieťaťku k ústam fľašu a víno do neho naliať so slovami, že treba postupovať tak, ako pri iných deťoch.²⁰ Ide síce o prameň novoveký, nie je však dôvod domnievať sa, že prístup ku konzumácii vína deťmi sa na európskych panovníckych a aristokratických dvoroch nejako podstatne zmenil.

Hoci silné víno pre batola bolo aj na stredovek extrémom, víno sa deťom skutočne podávalo. V príručkách a návodoch na výchovu kráľovských a aristokratických detí je vždy venovaná pozornosť aj vínu. Poľská kráľovná Alžbeta Habsburská (sestra uhorského a českého kráľa Ladislava Pohrobka) napísala pre svojho syna, kráľa Vladislava Jagelovského návod na výchovu dieťaťa, jej budúceho, vtedy ešte nenarodeného, vnuka.²¹ Odporúčala, aby dieťa pilo iba jeden druh vína, aby bolo zdraviu prospešné, nemalo by byť kyslé a dieťa ho nemalo konzumovať priveľa.

Kráľovná sa odvolávala na antických autorov a tvrdila, že biele vína sú zdravšie ako červené, preto sa má kráľ vystríhať dávať deťom piť červené víno. Alžbeta varuje pred nadmernou konzumáciou: prílišné pitie vína škodí všetkým, niektorým spôsobí náhlu smrť, iní strašne trpia bolesťami nôh a kĺbov, ďalších postihne padúcnica. Okrem toho víno znásobuje chlipnosť, a to by budúcemu kráľovi uškodilo. Kráľovná Alžbeta upozorňovala, že víno môže mať silu jedu: stúpne do mozgu a nemôže klesnúť do žalúdka, žily sú tak vzduťaté, zavrú priedoch a sťažia dýchanie. Napriek tomu kráľovská babička nebrojí za úplnú abstinenciu

19 URBÁNEK. *Věk poděbradský I. České dějiny III/1*. Praha 1915, s. 84.

20 BERTELLI. *The King's Body: sacred rituals of power in medieval and early modern Europe*. University Park, Pa. 2001, s. 152.

21 Autorstvo traktátu o výchove chlapca niektorí historici upierajú kráľovnej Alžbete a pripisujú ho niektorým vzdelancom v jej okruhu, viac k vzniku a autorstvu tohoto zaujímavého spisu z kategórie kniežacích zrkadiel p. GASTGEBER a OLÍŃSKI. *Traktat „De institutione regii pueri“*. Toruń 2014, s. IX – LXV. Autori v knihe publikovali aj kritickú edíciu textu tohto spisu.

pre svojho vnuka: ľahké víno mu odporúča, pretože posilňuje údy a osviežuje. Ak by bolo silné, treba ho riediť vodou.²²

Víno dostávali nielen deti, ale aj tehotné ženy, ako aj rodičky pri pôrode alebo v šestonedelí. Keď porodila uhorská kráľovná Alžbeta Luxemburská vo februári 1440 v Komárne syna (budúceho kráľa Ladislava V. Pohrobka), mesto Bratislava poslalo šestonedielke do daru dva veľké sudy vína. Predstavitelia mesta nechali na sudy pripevniť štyri mestské erby objednané u maliara za dvadsať viedenských fenigov. Mesto zaplatilo nielen za víno a erby, ale aj za vyťahnutie sudov z pivnice, ich naloženie na voz a transport do Komárna, čo samotné bola náročná logistická operácia.²³ Štandardizovaný stredoveký sud na víno (tzv. dreiling alebo ternarius) mohol prázdny vážiť až 600 kg a zmestilo sa do neho až 1360 l vína.²⁴ K vozu bolo potrebné zaplatiť aj ozbrojený sprievod, ktorý predstavovali dvaja jazdci a jeden muž sediaci na kozlíku na voze.²⁵ Dar odprevádzal do Komárna aj vyslanec mesta Januš Verberi, ktorému bolo tiež treba preplatiť náklady na cestu.²⁶ Darované víno teda Bratislavčanov vyšlo riadne drahé. V prípade tohto daru sa v účtovnom zápise doslova hovorí, že je to víno určené pre kráľovnú v šestonedelí (*in ir kindelpet*). Malo jej zrejme pomôcť v rýchlejšom zotavení.

Stredovekí lekári totiž vínu pripisovali liečivé účinky – bolo považované za univerzálnu medicínu proti každej chorobe. Napríklad podľa stredovekého kódexu z dielne lechnických kartuziánov víno „čistí zrak, posilňuje žalúdok, vracia veselú myseľ, zbavuje vnútro škodlivých pár, relaxuje črevá, cibří rozum a uľavuje sluchu“.²⁷

Keď v roku 1439 uhorský kráľ Albrecht Habsburský, manžel spomínanej Alžbety Luxemburskej, zomieral na následky dyzentérie, písali 20. októbra bratislavskí vyslanci zdržiavajúci sa pri kráľovi, že ťažko chorému kráľovi by možno pomohlo víno „*raffal*“, preto by chceli ešte v noci odcestovať za kráľom a priviezt' mu jeden sud tohto vína.²⁸ Žiaľ, ani víno „*raffal*“, čo bolo červené víno vyrábané z obľúbenej odrody viniča zvanej runcinula, kráľovi Albrechtovi zjavne nepomohlo, pretože o týždeň neskôr zomrel.

22 Kapitola *Vinum et abstinencia*, p. GASTGEBER a OLIŇSKI. *Traktat*, s. 31-32.

23 AMB, Kammerrechnungen, 2. zväzok, ďalej AMB K2, s. 190.

24 SKORKA a WEISZ. The Town and the Widow: The Journey of Elisabeth of Luxembourg to Pozsony. In *Mesto a dejiny*. Vol. 8, č. 2. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2019, s. 10 uvádzajú množstvo darovaného vína pre kráľovnú na 2148 litrov.

25 AMB K2, s. 359.

26 AMB K2, s. 414.

27 HLAVAČKOVÁ. *Kapitula pri Dóme sv. Martina. Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava 2008, s. 81.

28 AMB, Stredoveké listiny, č. 1631.

Aj Albrechtov predchodca kráľ Žigmund sa rád liečil vínom. Napokon, bolo to priamo na príkaz jeho osobného lekára Žigmunda Albíka z Uničova, ktorého hlavné lekárske krédo bolo podľa dobovej anekdoty nasledovné: „*Jediný dobrý nápoj je víno, jediný dobrý pokrm mäso a jediná radosť žena.*“²⁹ Iný český lekár, Jan Černý, ktorý žil na prelome 15. a 16. storočia, vo svojom diele *Knieha lékarská* doslova glorifikoval biele víno ako liek na všetko.³⁰

Medzi stredovekými lekármi sa našli aj triezvejšie názory. Osobný lekár kráľa Karla IV. Rembot de Castro, ktorý spísal pre svojho panovníka návod na správnu životosprávu, uznal aspoň to, že víno ako liek nie je veľmi vhodné pre deti. Dospelým ho však jednoznačne odporučil. Napísal, že víno je vhodné pre každý vek, ktorý nadbytočne produkuje žlčové šťavy, ale obdobie ranného a neskoršieho detstva kvôli veľkej vlhkosti žlč nevytvára, a preto víno nepotrebuje. Víno totiž veľmi zvlhčuje a spôsobuje zúrivosť a tuposť, pretože celkom potlačí prirodzenosť, a to predovšetkým u tých, ktorí majú horúcu a vlhkú hlavu. Dospelým však prospieva, pretože vyháňa ich žlčové šťavy a pomáha na suchosť sleziny a iných pevných častí tela. Má totiž schopnosť zvlhčovať a tiež obnovovať všetko, čo bolo vysušené, znižuje ostrosť horkej šťavy a prečisťuje prostredníctvom moču a potu.³¹ Aj ďalší lekár Karola IV., majster Havel zo Strahova, poskytol kráľovi dietetické rady dotýkajúce sa vína. Za najzdravšie považoval víno aromatické a vonné, nie nové ani muštové. Víno malo byť úplne číre a podávané s primeraným množstvom vody, ktorá tečie na východ a slnko ju ožaruje pri ústí prameňa.³² Lekár ponúka aj rôzne rady pri nevoľnostiach z jedla, resp. z prejedenia sa nejakým typom jedla: ak to človek prehnal s kyslým jedlom, napraviť to mohol medom a starým vínom, ak sa prejedol slaného, musel sa uspokojiť s octom ako liečivom. Ďalšou radou bolo vyhýbať sa po jedle ťažkým vínam, lebo to príliš zaťažuje trávenie. Súčasne varoval pred kombináciou vína a mlieka, lebo to viedlo k lepre. My síce vieme, že to tak nie je, ale, pravda, kto by takúto kombináciu skúšal.³³

Okrem lekárov zohrala pri propagácii vína obrovskú úlohu aj kresťanská kultúra. Z vína sa stal symbol viery a sakrálny prostriedok. Moralisti a kazatelia nanajvýš volali po miernom a kontrolovanom pití vína, ale nikdy nebrojili proti vínu ako takému. Víno sa teda pilo naprieč spoločenským spektrom a aj epochou. Je až nepochopiteľné, ako mohli ľudia vzdorovať trvalému stavu pod-

29 K Žigmundovi Albíkovi ako lekárovi kráľa Žigmunda p. ŘÍHOVÁ. *Dvorní lékař posledních Lucemburků: Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*. Praha 1999.

30 ČERNÝ. *Knieha lékarská, kteráž slove herbář, aneb, Zelinář*. Ed. Zdeňka Tichá. Praha 1981.

31 ŘÍHOVÁ a kol. *Lékaři na dvoře Karla IV.*, s. 131.

32 ŘÍHOVÁ a kol. *Lékaři na dvoře Karla IV.*, s. 181.

33 ŘÍHOVÁ a kol. *Lékaři na dvoře Karla IV.*, tamže.

napitosti alebo alkoholizmu. Najväčšia spotreba vína bola na kráľovskom dvore. Bohužiaľ, práve tento odberateľ nie vždy zaplatil, ako dosvedčujú následné sťažnosti na dlžoby, ktoré panovník a jeho dvor zanechali na rôznych miestach pobytu. Neraz sa stalo, že panovníkov dvor vypil všetko víno v meste, hoci sa mešťania na príchod dvoranov vopred pripravili navýšením zásob. Udialo sa to napríklad v máji 1435 v Bratislave. Predstavitelia mesta informovali kráľa Žigmunda Luxemburského, ktorý sa v tom čase zdržiaval v neďalekej Trnave, že jeho dvorania už vypili všetko domáce bratislavské víno a kráľovskí zásobovači konfiškujú aj víno, ktoré si Bratislavčania priviezli z okolitých dedín. Panovník prikázal, aby jeho dvoru poskytl aj toto víno a prisľúbil, že ho po príchode do Bratislavy uhradí.³⁴ Nebola to ojedinelá situácia, opakovala sa pomerne často a neraz vyvolávala nespokojnosť miestnych obyvateľov. Keď ten istý kráľ cestoval niekoľko rokov predtým na cisársku korunováciu do Ríma, strávil takmer rok (od júla 1432 do apríla 1433) v talianskej Siene. Mesto trpelo na konci jeho pobytu nedostatkom vína aj potravín. Žigmundovi „Uhri“ nakupovali celé sudy vína (len od októbra 1432 do apríla 1433 to bolo 60 sudov) a v meste bolo cítiť nedostatok zásob, čo vyvolávalo infláciu spôsobenú vysokými cenami.³⁵

V pití vína nijako nezaostávali ani mešťania, zo stredovekých mestských účtov vieme pomerne presne sledovať spotrebu vína pri rôznych príležitostiach. Ak si opäť zoberieme za príklad mesto Bratislava, víno je v mestských účtoch (v tzv. Komorských účtoch, nem. *Kammerrechnungen*) azda najčastejšie spomínanou komoditou. To je aj pochopiteľné, keďže Bratislava bola srdcom malokarpatskej vinohradníckej oblasti. Víno nielen produkovala, ale aj nakupovala a obchodovala s ním. Mesto nakupovalo víno aj pre svojich vzácných hostí a ako dar počas ciest mestských vyslancov k dôležitým osobám a na kráľovský dvor – tieto položky sa zaznamenávali do osobitnej časti účtov venovanej výdavkom na uctenie (*Ehrung*). Kvalitné víno bolo základným a takmer nevyhnutným darom slúžiacim na uctenie kráľovských a iných urodzených hostí. Dovážať vína však nemohol každý, napr. Bratislava mala tú výsadu, že sa do mesta nesmeli privážať nijaké cudzie vína, predávať sa mohli výhradne bratislavské. Ak niekto viezol cudzie víno, mohli ho Bratislavčania zabaviť a aj to robili. Zachovalo sa veľa listín, kde si ľudia pýtajú dovolenie prejsť Bratislavou s cudzím vínom, aby sa vyhli konfiškácii. Do mesta sa nesmeli priviezt' víno ani pre vlastnú spotrebu, aj na to bolo potrebné povolenie predstaviteľov mesta.³⁶

34 AMB, Stredoveké listiny, č. 1383.

35 PROSKE. *Der Romzug Kaiser Sigismunds. (1431–1433). Politische Kommunikation, Herrschaftsrepräsentation und -rezeption*. Wien; Köln; Weimar 2018, s. 246-247.

36 Na žiadosť bratislavského výbercu tridsiatku v roku 1438 mu richtár a rada mesta Bratislava povolili priviezt' si do mesta pre vlastnú spotrebu jeden sud vína zo Sv. Jura, hoci podľa výsad mesta Bratislava sa do mesta nesmeli vozit' zahraničné ani cudzie vína, a to ani pre osobnú

Vyslanci mesta viezli víno určené na darovanie pomerne často, no víno pre vlastnú spotrebu počas cesty mali pri sebe takmer vždy. Množstvo vína „do voza“, ako sa píše v účtoch, bolo naozaj podivuhodné, zvyčajne to bolo 11 až 15 holb vína (1 holba = asi 7 dl). Na šesťdňovú cestu do Scharfenecku mesto vybavilo svojich dvoch vyslancov 11 pintami vína (teda 22 holbami, čo predstavovalo asi 15,4 l!).³⁷

Víno sa pilo naprieč celým spoločenským spektrom, v mestách sa dostávalo aj k tým najchudobnejším v podobe almužny. Mesto Bratislava takto darovalo pred Vianocami roku 1434 dreiling vína „chudobným ľuďom v špitáli“.³⁸ Prídel vína sa mohol ujsť dokonca aj väzňom, najmä v tom prípade, ak išlo o významných zajatcov. Kráľ Albrecht riešil v roku 1438 situáciu vojnových zajatcov, ktorých sa jeho vojsko zmocnilo v Olomouci a ktorých nechal poslať do Viedne. Hoci to boli zajatci vzácní a významní, podmienky v akých ich väznili, boli kruté. Umiestnili ich v najmohutnejšej mestskej veži viedenského opevnenia, tzv. *Kärntnerturn*, lebo tá bola určená pre vojnových zajatcov.³⁹ V decembri písal Albrecht z Vroclavu do Viedne mandát, ktorým riešil ťažkosti so zajatcami. Dopočul sa totiž, že im dávajú jesť iba dvakrát denne, piť iba vodu a niektorí sú takí zoslabnutí, že vznikla obava, že zomrú od hladu alebo vážne ochorejú. Keďže medzi nimi boli aj vzácní zajatci, prikázal, aby ich riadne sýtili a dávali im aj víno alebo pivo.⁴⁰

Bedári v mestskom špitáli či viedenský zajatci pochopiteľne dostávali víno celkom inej kvality a ceny ako sa podávalo urodzeným alebo bohatým mešťanom. Najvzácnejšie a najdrahšie vína putovali na kráľovské a aristokratické stoly. Obľúbené boli predovšetkým sladké a korenené vína (napríklad malvázia) dovážané najmä z Talianska, ktoré patrili k najluxusnejším, veľmi drahým vínam, rovnako ako španielske. Do kategórie žiadaných „kráľovských“ vín talianskej proveniencie patrili okrem malvázie aj „*Romania, Rivolia, Muscatella*“, ako to vyplýva z listiny kráľa Albrechta z roku 1438, ktorou povolil slobodný dovoz týchto vín na kráľovský dvor pre Petra Pachela a jeho synov.⁴¹ S talian-

---

spotrebu. CDH XI, s. 183.

37 AMB K1, fol. 73r: „*Item eodem die hab wir Im geben umb XI halb wein auff den wagen...*“ a ď.

38 AMB K1, fol 12r: „*Item in vigilia Thome apostoli liess nemen unser genediger herr der kaser drey dreiling wein der windischen und auch dar zu den dreyling wem den die herren den armen leuten hatten gegeben in das Spital und beleibt das dar Stat und armen leuten noch schuldig.*“

39 BRUNNER. *Die Finanzen der Stadt Wien von den Anfängen bis ins 16. Jh.* Wien 1929, s. 202 s odvolávkou na knihy mestských účtov, 1438, 63v, ff.: „*Auf die gevangen, so man des suntags Judica in der vasten von Olomuncz bracht und in Kertnerturn gelegt hat anno 38 mo.*“

40 WStLA, nr. 2675.

41 TELEKI. *Hunyadiak kora Magyarországon X. Oklevéltár.* Pest 1853, s. 13.

skými vínami pre dvor kráľa alebo kráľovnej sa stretieme aj v mnohých ďalších prameňoch, napr. v spomínaných účtoch mesta Bratislava, kde sa hovorí o preprave sudov s talianskym vínom pre cisára Žigmunda počas jeho pobytu v meste.⁴² Aj jeho manželka, kráľovná Barbora Celjská, mala na svojom dvore talianske vína, ktoré jej vozili zo zahraničia.⁴³

Na kráľovských dvoroch sa ale nepili iba zahraničné vína, veľmi obľúbené boli aj domáce. Druhy viniča len ťažko dokážeme zrekonštruovať, keďže v prameňoch sa označovali vína podľa miesta pôvodu, len zriedkakedy podľa odrody. V Uhorsku bolo najslávnejšie sriemske víno z oblasti Sriemskej Mitrovice a bratislavské víno, ktoré bolo významným vývozným artiklom, najmä do Českého kráľovstva. Názov bratislavské víno neznamena, že pochádzalo priamo z Bratislavy, ale že jeho hlavnými producentmi boli Bratislavčania, ktorí mali svoje vinohrady v celej malokarpatskej oblasti, od sútoku riek Moravy a Dunaja úpäťm Malých Karpát až k Orešanom. Produkcia vína bola obrovská – len bratislavské vinohradnícke rodiny (bolo ich 474) vyprodukovali napríklad v roku 1435 takmer 27-tisíc okovov vína, čo predstavuje vyše 323-tisíc litrov vína.⁴⁴ Vinič mal v tom čase nižšie výnosy ako dnes, ale hrozno malo viac cukru, preto z neho vznikali kvalitné korenisté a alkoholické vína. Zaujímavosťou je, že v bratislavských daňových súpisoch sa vína označujú podľa kvality: dobré, rezké, kyslé či priemerné.

Nečudo, že Bratislavčania boli veľmi kritickí ku kvalite vína, napr. vo Viedni. Keď v roku 1438 pricestoval bratislavský richtár Štefan Ranes v záležitostiach mesta do Viedne, napísal do Bratislavy list, v ktorom sa post'ažoval, že vo Viedni sa nikde nedá zohnať dobré víno, dokonca ani v tavernách nie.⁴⁵ Uhorské vína boli naozaj vychýrené a nejednalo sa výhradne o malokarpatskú oblasť. Z listu významného dvorana z čias Žigmunda Luxemburského, Štefana z Rozhanoviec z roku 1425 vyplýva, že opát pannonhalského kláštora cestoval do Šomod'skej župy, preslávenej dobrými vínami, aby z nich vybral pre kráľa.⁴⁶

42 AMB K1, fol. 35r: „*Item eodem die IIII Schiefleuten die den floss her ab gelossen haben dar man unsers gnedigen Chasers walischen wein und pyr her ab gefurt hat und ander ding per Ic den. Item wir haben geben dem Larencz fascziher von des Chasers wein und pier von IIII feslein auff zeczihen Xc den.*“

43 Počas pobytu v Prahe v roku 1437 kráľovná opakovane žiadala Oldřicha z Rožmberka, aby jej prepravil na jej náklady dva sudy talianskeho vína z Linza do Prahy. Víno jej do Linza nechťal poslať rakúsky knieža Fridrich. RYNEROVÁ. *Listář I*, s. 212, AČ 21, s. 286 (Historica Třeboň č. 386 a 388).

44 KAZIMÍR. *Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku v minulosti*. Bratislava 1986, s. 123.

45 AMB č. 1570: „*Auch klagen wir auch lieben herren daz wir kaynen guten wein zu Wien noch in der tavern vynden mogen an chomen.*“

46 IVÁNYI, Bártfa, č. 146: „*Preterea tamen e. V. f. audimus pariter constitui in Symigio in*

Pitie vína bolo, podobne ako dnes, aj spoločenskou záležitosťou. Nadmerným pitím sa dali získať zásluhy a povest': niekedy sa uzatvárali stávky koľko ľudí kto dokáže opiť a sám zostať pri zmysloch. Pilo sa na zdravie a na šťastie alebo na priateľstvo, často aj na potvrdenie zmluvy a to vo všetkých vrstvách obyvateľstva. Jeden takýto príklad pochádza zo Slovenska. Keď sa dediny Kotešová a Hliník (dnes súčasť Bytče) dostali v roku 1484 do sporu o akési pole, riešili svoj problém pred mestskou radou z Bytče. Podľa zachovanej listiny sa napokon sporné strany dohodli: rozdelili pole rovným dielom, vyorali deliacu brázd, postavili hraničné kolíky a napokon zmluvu riadne zapili:

„a odtiaľ sme sa vybrali do Bytče, v ten deň svätý, boli sme v dome Czaychanovom a mnoho dobrých ľudí tu bolo mestských aj z dedín. Tehdy pán Mikuláš Švidrigal z Hlinika so svojimi ľuďmi jednu veľkú konev vína a Kotešovci druhú pred nás postavili, s dobrou myslou a vôľou, prosiac všetkých, ktorí tam boli a to víno pili, aby pamätali, že sme my vstúpili jedny s druhými v pravé úmluvy a zjednanie o zeme a chotáre tak ako sa v tomto liste píše“.⁴⁷

Nebolo ale dovolené piť pred uzatvorením zmluvy, pretože zmluvy sa, pochopteľne, nemohli uzatvárať medzi opitými stranami. Opitosť totiž bola negatívnym spoločenským javom, ktorý bol vzhľadom na množstvá skonsumovaného alkoholu prítomný vo veľkej miere vo všetkých spoločenských vrstvách. Odraz týchto problémov sa zreteľne odráža v rôznych súdnych prameňoch, v dobovej literatúre, ako aj v teologickej či odbornej medicínskej spisbe. S početnými tragickými prípadmi, v ktorých účinkoval alkohol, sa stretávame napríklad v registroch pápežskej penitenciárie.

Archív Apoštolskej penitenciárie (*Archivio d'Penitenciera Apostolica*) zhromažďuje písomné pramene, ktoré vznikli z činnosti kuriálneho úradu – pápežskej penitenciárie (*Sacra Poenitentiaría Apostolica*). Popri pápežskej kancelárii to bol druhý úrad pôsobiaci na poli spirituálnej jurisdikcie. Zjednodušene povedané to znamenalo, že na tento úrad predkladali veriaci, duchovní aj laici, žiadosti „vo veci svedomia“, teda žiadosti o odpustenie najťažších hriechov, ako aj dišpenzy od najrozličnejších prehrškov voči kanonickému právu tzv. *irregularitates*, ktoré boli vyhradené pápežskej autorite, teda nemohli ich rozhrešiť či dišpenzovať domáci kňazi ani miestne vyššie cirkevné authority.

So žiadosťami na pápežskú penitenciáriu prichádzali aj veriaci z Uhorského kráľovstva, územie dnešného Slovenska nevynímajúc. Na rozdiel od registrov suplík podávaných priamo do pápežskej kancelárie, kde boli žiadateľmi prevažne príslušníci aristokracie, sociálna skladba žiadateľov obracajúcich sa na pápežskú

---

medio bonorum vinorum, ubi per vos serenissimo domio nostro regi vina eligere velitis. “

47 CHALOUPECKÝ. *Středověké listy ze Slovenska*. Bratislava; Praha 1937, č. 179, s. 142-144.

penitenciáriu bola podstatne pestrejšia. Často to boli obyčajní farári, mešťania, drobní šľachtici, príslušníci nižšieho kléru, služobné obyvateľstvo na hradoch a podobne. Žiadosti sa zapisovali do registrov tzv. *Registra matrimonialium et diversarum* a tieto registre sú nesmierne cenným a na informácie bohatým pramenným materiálom a to nielen ku každodenného života stredovekých ľudí, ale aj k celému radu ďalších oblastí výskumu, konzumáciu alkoholu nevynímajúc. Pre ilustráciu uvádzame niekoľko prípadov uhorskej proveniencie z registrov z prvej polovice 15. storočia.⁴⁸

Opitosť viedla veľmi často – najmä v prípade mužov – k agresivite. Bitky spôsobené opitosťou sa neraz končili smrťou niektorého z účastníkov, pričom sa ich zúčastňovali duchovní aj laici. Závažným problémom duchovných bola aj konzumácia alkoholu. S tou som sa v registroch uhorskej proveniencie stretávala pomerne častejšie ako so sexuálnymi deliktmi kňazov. V hostincoch, viechach, v domoch, kde sa oslavovalo a pilo, nebolo ďaleko k škriepke, ktorá niekedy prerástla do bitky končiacej sa smrťou alebo zranením. Na základe kánonu Neapolského koncilu (1120) duchovní nesmeli nosiť zbrane. Jedinou výnimkou bol malý nôž pre denné používanie, napríklad na krájanie chleba.⁴⁹ To sa, samozrejme, nedodržiavalo, pretože duchovní zbrane potrebovali, predovšetkým na cestách, kvôli divým zvieratám, lupičom a pod. Zbraň však mohli použiť iba v sebaobrane a pri obrane života a majetku rodiny. Nesmeli sa brániť neprimerane, použitie inej zbrane ako nožička bolo neprimerané a v suplike museli zdôvodniť, prečo zbraň pri sebe mali a prečo ju použili. Veľmi často sa zdôrazňuje, že žiadateľ zbraň použil iba na primeranú obranu (*vim vi repellendo et se defendendo*) a hoci útočníka zranil, ten nezomrel na následky zranenia, ale nesprávnej liečby, zlej životosprávy, inej choroby a podobne. Vo väčšine prípadov žiadali kňazi deklaráciu o nevine, preto uvádzali všetky okolnosti svedčiace v ich prospech. Zápisy žiadostí o deklarácie v registroch sú veľmi podrobné a rozsiahle, sú to skutočne krátke príbehy, často vyrozprávané do najmenších podrobností, v ktorých žiadatelia využívajú aj priamu reč.

Pre ilustráciu uvádzam niekoľko prípadov z tejto kategórie suplík. Istý kňaz sa zamiešal do konfliktu svojho brata s akýmsi veľmi opitým človekom, udrel ho malou drevenou palicou (*cum quodam parvo baculo ligneo*) medzi lopatky a po hlave, avšak bez viditeľných známkov vážneho zranenia, a zanechal ho pod akýmsi mostom. Kvôli veľkej zime a opitosti tam tento človek veľmi zoslabil, v takom stave ho našli dobrí ľudia a odniesli domov, kde nad ránom zomrel.⁵⁰

48 Oficiálny názov fondu je Archivio Segreto Vaticano, Penitenzieria Apostolica, Registrum Matrimonialium et Diversorum, ďalej ASV, Penitenzieria a číslo zväzku.

49 SALONEN. *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Uppsala 1448–1527*. Saarijärvi 2001, p. 123.

50 ASV, Penitenziaria, Vol. 1, 79v: *Blasius Stephani de Mentuzo, presbiter Zagr. dioc.*

Do konfliktu s opitým farárom sa dostal aj akolyt Matej z Vacovskej diecézy. Farár ho pre dlhotrvajúcu nenávisť jednej noci napadol „strašnou veľkou dýkou“ s úmyslom zabiť ho. Matej sa bránil a náhodne uchopenou dýkou ho bodol do brucha. K zranenému farárovi prišiel lekár, ktorý mu zakázal prejedať sa, piť alkohol, kúpať sa, tancovať a skákať, čo postihnutý nedodržiaval, preto o päť týždňov neskôr zomrel.⁵¹ Alkohol zohral úlohu aj v prípade akolyta Martina z dediny Lesné v Jágerskej diecéze. Ten bol spolu s bratom pozvaný akýmisi laikmi na zábavu, kde sa veľa pilo a jedlo. Okolo druhej v noci vyvolal jeden z opitých účastníkov hádku a následnú bitku s jeho bratom. Martin v snahe pomôcť bratovi napadol útočníka mečom a nepatrne ho zranil na hlave (*parvo vulnere ad caput vulneravit*). Zranený muž neskôr zomrel, avšak nie na následky zranení, ale pre nesprávnu životosprávu, ktorú mu poskytovali stareny (*propter eius malem regimen quam antique vetule eidem adhibuerunt*) a pre neviazané pitie a obžerstvo (*inligando commedendo et bibendo alias crapulose vivendo*).⁵²

Podobný príbeh nočnej pijatiky, vyličený s ešte väčšími podrobnosťami, podal vo svojej suplike kňaz Juraj Kalasta z Jágerskej diecézy. Jedného dňa ho pozval istý priateľ k sebe na návštevu. Keď sa im minulo víno, poslali svojho príbuzného do iného domu, aby im priniesol ďalšie víno. Príbuzný tam zašiel a v onom dome natrafil na spoločnosť kaplánov a farárov, ktorí boli Jurajovi priatelia, a spolu s nimi na akéhosi kováča menom Ondrej, s ktorým sa tiež priatelil. Zabávajúci sa duchovní mu po príbuznom odkázali, aby za nimi prišiel. Po večeri sa teda rozhodol odísť za nimi a priateľovi povedal „*Chcem ísť za tými kňazmi, čo ma čakajú.*“ Priateľ mu na to odvetil: „*Je neskoro, zober si niečo do ruky.*“ Juraj ho počúval a zobral si na cestu bakuľu so štítom (*quandam canibucam cum scuto*) a vybral sa do domu, kam ho pozvali. Zabúchal na dvere a keď vošiel, opitý kováč Ondrej mu začal vyčítať, prečo tak vehementne tlkol do dverí (*Quare pulsasti ita fortiter hostium domus?*). Kňaz mu na to odvetil: „*Dobrý kováč, sadni si a zostaň v pokoji!*“ (*O bone faber, sede et sta in pace!*), pričom ho odsotil štítom. Kováč padol na zem, ale skôr preto, že bol opitý, ako z úderu. Z incidentu však vznikla bitka, v ktorej kováč napadol kňaza mečom a zranil mu prsty na ruke a kňaz ho na odvetu udrel bakuľou po hlave. Zranený kováč sa však v nasledujúcich dňoch nijako neliečil, naopak, pracoval a obrábal polia (*sed ut prius in diebus sequentibus sepe ad laborandum et agricultandum*

51 ASV, Penitenziaria, Vol. 1, 82v: *Mathias Stephani de Mentsent acolitus Baciensis dioc.*

52 ASV, Penitenziaria, Vol. 1, 84v: „*Martinus Stephani de villa Lesna acolitus Agriensis dioc. quod cum ipse olim cum suo fratri carnali per quosdam laicos solaciandi tamen secunda hora noctis invitatus fuissent, commodissent et bibissent tandem quidam laicus inter ipsos conbibantes existens multum vino suffusus nescitur quo maligno spiritu ductus plures rixas verbales fecisset et tandem fratrem exponentis crudeliter percussisset vulnerasset atque per terram procrasset...*“

fuit et exercuit), takže po niekoľkých dňoch na následky svojho zranenia skonal. Kňaz sa bránil tým, že ak by kováč mal dobrú starostlivosť (*curam bonam*), nebezpečenstvo smrti mu nehrozilo.⁵³

Víno podávané v krčmách, v hostincoch či na zábavách v súkromných domoch zohralo veľmi často rozhodujúcu úlohu pri nešťastných udalostiach. Pri tragických udalostiach končiacich sa smrťou účastníka bujarej zábavy, nemuselo ísť o žiadne hlboké nepriateľstvo alebo antipatiu, ba naopak, niekedy sa jednalo o priateľov, ktorým sa pôvodné žartovanie a hra vymkli spod kontroly. Taký bol prípad Šimona zo Szalatnoku, farára kostola vo Vidovci v Záhrebskej diecéze. Veselá spoločnosť farníkov ho pozvala, aby s nimi išiel do inej dediny na víno, pretože v ich dedine vtedy žiadne nebolo. Keď prišli do dediny, jeden z jeho priateľov a známych, značne podgurážený vínom, ho začal zo žartu biť akousi drevenou bakoľou. Farár hru opätovoľoval a začal s ním žartovne zápasit' s dlhou dýkou, no nešťastnou náhodou ho zasiahol do tváre. Farár sa vrátil domov, zranený človek išiel pešo do svojho domu a po ceste ho v nejakej dedine ešte pohrýzol do nohy pes. Muž prišiel síce po vlastných nohách domov, ale následkom zranení a zlej životosprávy potom ochorel a chorobe podľahol.⁵⁴ Iný farár zo Sedmohradskej diecézy sa stal nedobrovoľným účastníkom hry, keď prišiel na zábavu (*collatio*), kde sa akýsi laik bavil zhadzovaním ľuďi z lavice. Hlúpa hra prerástla do zápasu, úteku, prenasledovania a napokon ozbrojeného konfliktu, pri ktorom kňaz smrteľne zranil dotyčného laika.⁵⁵

53 ASV, Penitenziaria, Vol. 2bis 136r: *Devotus vir Georgius Mathei Kalasta presbiter Agriensis diocesis.*

54 ASV, Penitenziaria, Vol. 2bis, 189v-r: (1441) „*Exponit s. v. Symon Jacobi de Salathnok presbiter rector parochialis ecclesie sanctorum Viti et Modesti de Videwcz Zagradiensis diocesis, quod cum olim quidam laici dicti exponentis parochiani, quia in dicta parochia tunc vinum non reperiebatur, ut biberent, velint causa recreationis et solatii ad quandam villam Zopia nuncupatam ire, prefatum exponentem, ut cum eis iret rogaverunt et postulaverunt, et cum in eandem villam venirent, quidam Stephanus laicus dicti exponenti notus et amicus quasi ebrius et vino plenus ad eundem exponentem iocose et solatiose accessit et cum quodam remo, quem secum habebat, dictum exponentem iocosis ictibus invadens, exponens vero volens se eciam iocose defendere quendam cultellum longum, quem tunc penes se gestabat, ictibus dicti laici eius amici et benivolentes iocose obviare conatus est, non tamen ipsum laicum ledendi neque aliqua mali inferendi ipsum laicum cum dicto cultello casualiter in genu modicum vulneravit et post modum ad domum propriam iter cepit, laicus vero ipse ex post ad domum suam redire volens, ad quandam villam accessit, ubi quidem canis ipsum laicum propter dictum vulnus ... in pede momordit.*“

55 ASV, Penitenziaria, Vol. 1, 121v: „*Exponit s.v. devotus vir Laurencius Andree de Wayga presbiter Transilvan. dioc. quod cum ipse per aliquos ad collationem invitatus esset, quidam laicus ex quadam precepta malitia finxit ludem cum ipso exponente de banco super quo sedebat ad terram traxit qui exponens eidem laico dixit: ‚Dimittas me in pace, quam ludus ille michi non placet!‘. Tunc prefatus laicus animo irato eundem exponentem ad terram prostravit et super collum eius se posuit deinde predictus exponens postquam de manibus eius liberatus*

Do podobnej situácie sa dostal istý akolyt zo Záhrebskej diecézy, ktorý prišiel do domu, kde bola akási zábava. Tam ho začal urážať istý laik známy svojimi vraždami a násilensťami, označil ho za zlodeja a lotra a neušetril ani jeho rodičov. Vyhlásil dokonca, že radšej zomrie, ako by sa s ním mal v onom dome baviť. Akolyt sa síce zľakol a dom opustil, no vzápätí sa tam vrátil po víno, ktoré si zaplatil, no tentoraz už konflikt prerástol do fyzického útoku, pri ktorom laika zranil dýkou na hlave a ten po ôsmich dňoch zomrel, ako inak, kvôli zlej životospráve (*propter suum malum regimen*).⁵⁶ Spor kňaza Štefana z Pät'kostolskej diecézy s priateľom farárom počas popíjania na zábave vyvrcholil bitkou, v ktorej Štefan priateľa udrhel palicou. Ten neskôr zomrel, no podľa kňaza rozhodne nie na následky zranení, ale kvôli ťažkému svrabu, ktorým jeho priateľ trpel.⁵⁷ Bitku v hostinci zažil aj subdiakon Jágerskej diecézy, ktorý v neskorých nočných hodinách spoločne s istým kaplánom dorazil do hostinca, kde ich prizvali ku stolu dvaja kňazi sediaci s opitým laikom. Zakrátko sa ale strhla bitka medzi kaplánom a laikom, v ktorej došlo aj na zbrane. Subdiakon použil akýsi poľský meč, ktorým tresol laika medzi lopatky, aby oddelil opitého útočníka od kaplána.

---

fuit et de uno hostio ad aliud fugam dederit, prefatus laicus ipsum exponentem insequendo in quadam curia ei obviavit eumque subito cum quodam cultello animo interficiendi invasit, quiquidem exponens videns sibi periculum mortis imminere et aliter evadere non posse nisi se defendere vim vi repellendo idem exponens supradictum laicum cum quodam cultello percussit et vulneravit de quibus vulneribus et percussionibus idem laicus diem suum clausit extremum.“

- 56 ASV, Penitenziaria, Vol. 1, 148v: „*Exponit s. v. Georgius Dionisii de Roycha acolytus Zagrabienis diocesis quod cum ipse olim quandam domum ubi plurimi laici causa solatii convenissent et eadem etiam idem exponens similiter intrasse, cum autem idem exponens ibidem per modicum spatium inter homines conversasset, quidem laicus qui eadem die alium clericum percussisset et per prius diversa homicidia in diversis locis perpetrasset nescit quo spiritu ductus ipsam exponentem verbis litigiosis et iniuriosis invasit et publice coram omnibus hominibus ipsum furem et latronem unacum suis parentibus appellat et ipsum exponentem asseruit non dignum cum ipsis et aliis bonis hominibus conversarum. Cum idem exponens: ‚Ego nunquam fur aut latro fuit nec parentes mei, scilicet peto circa dei dimicte me in pace nam tecum nichil habeo agere sine bonum sine malum.‘ Prefatus vero laicus dyabolica fraude et obrietas seductus gladium arripuit et ipsum exponentem hostiliter invasit dicens: ‚Melius est me mori quam tu in domo isti nobiscum conversares!‘“... Ďalej podrobne opísaný priebeh konfliktu. Podobný konflikt, pri ktorom kňaz zranil dýkou agresívneho laika a ten na následky zranení zomrel p. ASV, Penitenziaria, Vol. 5, 165r: „*Exponit s. v. devotus orator vir Stephanus Dyonisii presbyter Agriensis dioc. Quod cum ipse olim a quibusdam nobiles et discretis viris ad collationem in quadam villa ad quem exponens confluerat invitatus fuisset.*“*
- 57 ASV, Penitenziaria, Vol.3, 325v: „*(Rome anno sexto II Kal Augusti) /pro/ Stephano Cace presbytero de Loar Quinqueecl, dioc, quod ipse olim existens in convivio unius sui amici in certa collatione acciderit aliquam rixe inter ipsum exponentem et suum amicum... ipse ...cepit baculam et percussit suum amicum presbyterum non tamen usque ad sanguinis effusionem. Scilicet idem presbyter multas scabias habuit et cecidit ex illo scabiis sanguinis exivit non tamen de percussione ymmo de scabiis...*“

To však nepomohlo a tak sa kaplán bránil palicou, ktorou protivníkovi spôsobil také zranenia, že na piaty deň zomrel.⁵⁸ Absurdný konflikt v hostinci, ktorý sa skončil smrťou, zažil kňaz Pavol z Vesprímskej diecézy v časoch svojej mladosti, keď bol ešte len klerikom v službách istého farára. Spolu s farárom išiel raz do domu, kde sa čapovalo víno a tam v spoločnosti iných ľudí popíjali a rozprávali sa. Po čase vošli do hostinca iní ľudia, ktorí sa usadili pri vedľajšom stole a vytrvalo pili víno, až kým boli celkom opití. Jeden z mužov v tejto spoločnosti hodil potupne do hostí v Pavlovej spoločnosti pečenú hus. Vznikla z toho potýčka, pri ktorej výtržník vytiahol meč. Pavol neváhal, vybehol z hostinca do domu svojho pána, zobral odtiaľ kopiju a zapojil sa do bitky, v ktorej jeden z laikov na následky zranení zomrel.⁵⁹ Dedinské zábavy, popíjania v domoch, kde sa čapovalo víno alebo v hostincoch počas ciest, predstavovali kritické prostredie, ktorému sa nevedeli vyhnúť ani duchovní a ktoré im mohlo celkom zmeniť život a kariéru.

Nadmerná konzumácia alkoholu bola problémom, s ktorým si stredoveká spoločnosť nevedela poradiť. Aj preto, lebo ľudia konzumovali víno už od útleho detstva, ako sme o tom hovorili. S poznatkami, ktoré máme dnes k dispozícii o drogových závislostiach a nepriaznivých účinkoch alkoholu na ľudský organizmus, vieme, aké to bolo nebezpečné. Vedeli to aj niektorí stredovekí ľudia, ojedinele nájdeme aj takých, ktorí sa rozhodli pre doživotnú abstinenciu. Medzi nich patril Ján Bornemisza (†1527 Bratislava), kráľovský pokladník a neskôr tuteur uhorského kráľa Ľudovíta II. Jagelovského. Ľudovítova stará mama, už spomínaná poľská kráľovná Alžbeta Habsburská, ho vo svojom spise *O výchove chlapca* uvádza ako príklad hodný nasledovania.⁶⁰ To však bola skutočná výnimka. Stredovek bol dobou vína, ktoré bolo nielen obľúbeným nápojom, ale skutočne kultúrno-historickým fenoménom.

58 ASV, Penitenziaria, Vol. 2bis, 114r: „*Exponitur s. v. devotus vir Martinus Ladislai de Magun subdiaconus Agriensis diocesis*“, subdiakon bol nevinný, on iba laika „*cum quondam gladio de Polonia in spatulis suis sine aliqua lesione aut sangwinis effusione causa terrendum et separandum ipsos pugnantes percussit*.“ Iný konflikt kňaza s laikom v hostinci, ktorý sa skončil zranením a následnou smrťou laika ASV, Penitenziaria, Vol. 3, 200v: *Stephanus Banga, presbyter canonicus S. Petri Budensis, Strigon. dioc.* Ďalší, ktorý sa odohral v taverne ASV, Penitenziaria, Vol. 3, 200v: *Ladislaus Johannis acolitus Agriensis dioc.*

59 ASV, Penitenziaria, Vol. 2bis, 143r: (1440) „*Exponit s. v. Paulus Johannes presbyter de Zepet Vesprimien. dioc. ...alii laici eandem domum intrantes et ad aliam tabulam sine mensam consedentes et postquam dicti laici ex continua potatione a vino crapulati existerent unus ex dictis laicis quandam aucam (alucam) rostitam ad societatem dicti exponenti ignominose proiecit nec de illa iniuria contentus gladio evaginato dicti exponenti dum et ipsius societatem hostiliter invasit...*“

60 GASTGEBER a OLIŇSKI. *Traktat*, s. 31.

O autorovi / About the author

PhDr. Daniela Dvořáková, DrSc.

Historický ústav SAV, v. v. i.

Klemensova 19, P. O. Box 198, 814 99 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: histdvor@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-1684-158X>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=37083139500>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/1852679>

Zoznam použitých prameňov a literatúry/List of references and literature

Primárne zdroje/Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archivessources

AMB K – Archív mesta Bratislava, Kammerrechnungen

AMB Stredoveké listiny – Archív mesta Bratislava, Stredoveké listiny

ASV, Penitenzieria – Archivio Segreto Vaticano, Penitenzieria Apostolica, Registrum Matrimonialium et Diversorum

Biblioteca Nazionale Marciana v Benátkach, Cod. Lat. 265 (4501), 203r-208v.

Historica Třeboň – Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Historica Třeboň

WStLA – Wiener Stadt- und Landesarchiv, Wien

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

AČ – *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích*. KALOUSEK, Josef (ed.). Díl 21. Praha 1903.

CDH XI = *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis*. XI, FEJÉR, Georgius, ed. Budae 1844.

ČERNÝ, Jan. *Knieha lékarská, kteráž slove herbář, aneb, Zelinář*. Ed. Zdeňka Tichá. Praha: Avicenum, 1981.

GASTGEBER, Christian a OLIŃSKI, Piotr. *Traktat „De institutione regii pueri“*. Towarzystwo Naukowe v Toruniu, Fontes 110. Toruń 2016.

CHALOUPECKÝ, Václav. *Středověké listy ze Slovenska*. Bratislava; Praha 1937.

IVÁNYI, Béla. *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319 – 1526*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1910.

RYNEŠOVÁ, Blažena, ed. *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. I. 1418 – 1437*. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1929.

TELEKI, József. *Hunyadiak kora Magyarországon X. Oklevéltár*. Pest: Emich Gusztáv, 1853.

WAITZ, Georg, ed. *Annales Bertiniani*. *Scriptores rerum Germanicarum* 21. Hannoverae 1883.

WENZEL, Gusztáv. *Stibor vajda*. Budapest 1874.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2007.

- BERTELLI, Sergio. *The King's Body: sacred rituals of power in medieval and early modern Europe*. University Park, Pa.: The Pennsylvania State University Press, 2001.
- BRUNNER, Otto. *Die Finanzen der Stadt Wien von den Anfängen bis ins 16. Jh.* Wien: Deutscher Verlag für Jugend und Volk, 1929.
- HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Kapitula pri Dóme sv. Martina. Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava: Spoločnosť Pro Historia, o.z., 2008.
- KAZIMÍR, Štefan. *Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku v minulosti*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1986.
- MONTANARI, Massimo. *Hlad a hojnosť. Dějiny stravování v Evropě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.
- PARAVICINI BAGLIANI, Agostino. *Der Leib des Papstes. Eine Theologie der Hinfälligkeit*. München: Beck, 1997.
- PARAVICINI BAGLIANI, Agostino. *The Pope's Body*. University of Chicago Press 2000.
- PROSKE, Veronika. *Der Romzug Kaiser Sigismunds. (1431 – 1433). Politische Kommunikation, Herrschaftsrepräsentation und -rezeption*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2018.
- ŘÍHOVÁ, Milada. *Dvorní lékař posledních Lucemburků: Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*. Praha: Karolinum, 1999.
- ŘÍHOVÁ, Milada a kol. *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2010.
- SALONEN, Kirsi. *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Uppsala 1448–1527*. Saarijärvi: Finnish Academy of Science and Letters, 2001.
- SCHMITZ-ESSER, Romedio. *Der Leichnam im Mittelalter. Einbalsamierung, Verbrennung und die kulturelle Konstruktion des toten Körpers*. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2014.
- URBÁNEK, Rudolf. *Věk poděbradský I. České dějiny III/1*. Praha: Jan Laichter, 1915.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- BOJCOV, Michail A. Der Tote Papst im Sessel und andere Gespenster. In SCHMIDT, Hans-Joachim a RHODE, Martin, eds. *Papst Johannes XXII. Konzepte und Verfahren seines Pontifikats*. Scriptorium Friburgense 32, Berlin; Boston: De Gruyter, 2014, s. 501-533.
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela. „Consilium itinerarii“ benátskeho lekára pre vyslancov k cisárovi Žigmundovi do Uhorska v rokoch 1434 – 1435. Príspevok k cestovaniu a životospráve cestovateľa v stredoveku. In *Studia mediaevalia Bohemica*, 2017, vol. 9, s. 19-45
- HLAVAČKOVÁ, Miriam. Lekár troch kráľov. Bratislavský a vyšehradský prepošť Siegfried Degenberg a jeho zdravotné rady. In *Studia Historica Tyrnaviensia XVI*, 2014, s. 260-266.
- PARAVICINI BAGLIANI, Agostino. The Funerary Rite of the Papacy at the End of the middle Age. In CHATENET, Monique; GAUDE-FERRAGU, Murielle a SABATIER, Gérard, eds. *Princely Funerals in Europe 1400–1700. Commemoration, Diplomacy and Political Propaganda*. Turnhout: Brepols, 2021, s. 47-56.
- POLÍVKA, Miloslav. Říšské město Norimberk a jeho dary králům Svaté říše římské (Ruprecht Falcký, Zikmund Lucemburský a Albrecht Habsburský). In *Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Dvory a rezidence ve středověku III. Mediaevalia Historica Bohemica*, 2009, roč. 12, Supplementum 3, s. 293-304.
- ŘÍHOVÁ, Milada. Regimina sanitatis jako pramen k poznání každodennosti dvou Lucemburků (Václav IV. a Zikmund v naučeních Mistra Albíka). In *Mediaevalia Historica Bohemica zv 5*. Praha 1998, s. 91-103.
- SKORKA, Renáta a WEISZ, Boglárka. The Town and the Widow: The Journey of Elisabeth of Luxembourg to Pozsony. In *Mesto a dejiny*. Vol. 8, č. 2. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2019, s. 6-21.